

जेणे ऐक्याचिये दिठी | सर्वत्र मातेचि किरीटी | देखिला जैसा पटी | तंतु एकु || ३९८ | ६ | ज्ञा.

किरीट हे नाव अर्जुनाचे आहे. दिठी म्हणजे दृष्टी. जो ऐक्याचे दृष्टीने सगळ्या ठिकाणी मला बघतो. ज्याप्रमाणे वस्त्रात सूताचा तंतुच (फक्त) असतो. असा ओवीचा अर्थ आहे. आपल्या आयुष्यातली सगळ्यात मोठी अडचण "मी पणा" ही असते. हा पेच दुहेरी आहे याचे कारण जर 'मी' ही गोष्टच नसती तर मग सगळेच संपल्यातच जमा होते. मी तर आहे मला या जगात वावरायचे आहे. तिथे मला इतर भेटणार आहेत. त्यांच्या बरोबर संवाद विसंवाद होणार आहेत. चढाओढ तर आहेच. यश अपयशात जसा स्वतःचा भाग असतो तसाच इतरांचाही सहभाग असतो हे मला जाणवते आहे. पण ह्या सगळ्या जाणीवा होत असतांना 'मी' ही गोष्ट मात्र सतत वळवळत असते. वळवळणे हे क्रियापद वाचून गांडूळ वगैरे प्राण्यांची आठवण होते. पण ती गांडूळाची वळवळ जैविकतेचि खूण असते. स्वतः बदल जाणीव असणे ही एक मुलभूत गोष्ट आहे. त्याच्या पुढची पायरी अशी की ह्या जगातल्या इतर लोकांमध्येही तीच जाणीव काम करत आहे. हे लक्षात येणे. ही पायरी पार पाडली की मग ती समोरची व्यक्ती ज्या तऱ्हेने वागते आहे त्याची कारणमीमांसा करणे सोपे होते. कारण थोड्या फार प्रमाणात ती व्यक्ती तुमच्यासाठी नव्हे परंतु तुमच्या सारखीच विचार करत असते. ह्या जगात खलनायक आणि सत्पुरुषांची खरेतर वानवाच असते. नव्याणव टक्के लोक सर्वसाधारणच असतात. एकदा समोरच्या व्यक्तीबद्दल अशा तऱ्हेने अनुबंध तयार झाला की मग संवादाचा किंवा संबंधांचा स्तर लगेचच बदलतो. ही दुसरी पायरी असते. ही तऱ्हा जर तुम्ही जास्त पसरवलीत तर मग दरवेळा वैयक्तिक स्तरावर आपल्याला भूमिका घेणे सोपे जाते. तत्वज्ञानातला एक मुद्दा असा आहे की ह्या जगात एकच तत्व सर्वत्र भरून असल्यामुळे खरे तर मित्रत्व हीच गोष्ट नैसर्गिक आहे. शत्रुत्व नव्हे. पण हे पहायला वेळ लागतो. वरच्या ओवीत श्रीकृष्ण म्हणतो आहे सगळ्या ठिकाणी मलाच पहा. याचे कारण कोठल्याही प्रकारचे वस्त्र घेतले तर त्यात ज्याप्रमाणे तंतु किंवा सूत किंवा दोरा हा एकच घटक असतो तसाच मी आहे किंवा सर्वत्र ब्रह्म ही मूळ गोष्टच भरून आहे. इथली एक ओवी म्हणते.

वृक्षाची पाने जेतुली | तेतुली रोपे नाही लावली || ४०० | ६ | ज्ञा.

वृक्षांच्या पानांची वाऱ्याने होणारी सळसळ जेव्हा आपण ऐकतो तेहा त्यातले नाद माधुर्य आपल्या लक्षात येत नाही परंतु ती सळसळ आपल्याला सुखावते याचे कारण त्यातले इतकी पाने असूनही व्यक्त झालेले एकत्व आपल्याला स्पर्श करते. माणूस जात एकाच वृक्षाची अनेक पाने असतात. ती अनेक वृक्ष नसतात. आपली आपल्या भोवतालची सळसळ एकात्मतेने ऐकायला शिकणे ही एक कला आहे म्हणा किंवा समजूत आहे पण ती महत्वाची.

३८४ शब्द

रविन थत्ते
rlthatte@gmail.com

हे मन कैसे केवढे | ऐसे पाहो म्हणो तरी न सापडे | एहवी राहाटवया थोडे | त्रैलोक्य यया || ४१२|६|जा.

तिसऱ्या चरणातला राहाटवया हा शब्द फिरणे वावरणे अशा अर्थाने आला आहे. पूर्वी विहरीवर राहाटगाडगे असायचे तिथेही चक्राकार फिरणे असाच अर्थ होता. मन ही गोष्ट अशी आहे आणि त्या मनाची भटकण्याची वृत्ती अशी आहे आहे की हे त्रैलोक्यही त्याला भटकायला कमी पडते असे ह्या ओवीतले तिसरे व चौथे चरण म्हणतात. पहिल्या दोन चरणांमधे मनाचा शोध घेण्याचा प्रयत्न फोल ठरते असा अर्थ आला आहे. तत्वज्ञानातील एक फिरकी अशी की हे विश्व मनामधे उमटते परंतु गंमत अशीही आहे की ते मन मात्र विश्वामध्ये असते. म्हणून ते ह्या दृष्यविश्वाच्या पलीकडे पाय टाकू शकत नाही. दरम्यान त्याच्या भटकंतीत ते काय करते तर किंवा काय करू शकत नाही तर ज्ञानेश्वरांच्या भाषेत

म्हणोनि ऐसे कैसे घडेल | जे मर्कट समाधि येईल | का राहे म्हणतलिया राहिल | महावातू || ४१३|६|जा.

माकडाला समाधि शक्य नाही आणि गप्प बस म्हणून वादळ कसे शांत होणार?

ते बुद्धीते सळी (छळते) | निश्चयाते टाळी (त्यामुळे निश्चय टळतो) | धैर्या से हातफळी | मिळून जाये || ४१४|६|जा.

मन धैर्याच्या हातावर टाळी मारून पळून जाते. धैर्य आणि बुद्धी ह्या अतिशय दोन महत्वाच्या गोष्टींचे मन हे शत्रू असते. जे विवेकाते भुलवी | संतोषाशीची चाड लावी | बैसिजे तरी हिंडवी | दोन्ही दिशा || ४१५|६|जा. माणूस आणि माणसाचा पूर्वज माकड ह्यांच्यात एक फार मोठा फरक आहे. तो म्हणजे विवेक. विचू धातू पासून विवेक ह्या शब्दाची उत्पत्ति आहे. विच म्हणजे निवडणे पारखणे माकडाच्या हालचालीत पारख करायला वेळच नसतो. म्हणून विवेकाला भूल पडते. संतोष ह्या शब्दाचा अर्थ समाधान असा दिला आहे. त्याला मन चाड लावते म्हणजे समाधानाला इच्छा निर्माण करते. आणि हे झाले की शरीर एक ठिकाणी असले तरी मन सर्वत्र फेरफटका मारू लागते.

ते निरोधले उवावो | जया संयमचि होय सावावो || ४१६|६|जा.

असेही मनाचे वर्णन ज्ञानेश्वरांनी केले आहे. विरोध केला तर ते उसळते आणि संयम करावा म्हटले तर तो संयमच मनाला त्याच्या मर्कटचेष्टांना सहाय्य करतो. ह्यावर उपाय तरी काय असा प्रश्न विचारून गीता ज्ञानेश्वरीतला हा भाग संपतो मग त्याचे उत्तर दिले जाते त्यात ह्या मन नावाच्या माकडाला कऱ्यात ठेवण्यास माणसाला मदारी व्हावे लागते. मदान्याप्रमाणे सावकाश प्रदीर्घ प्रयत्न करावे लागतात. ही प्रक्रिया हळूहळू होते. नंतर मात्र मदारी म्हणेल तसे हे माकड कसरती करते एवढेच नव्हे तर एकदा ह्या कसरतीची सवय झाली की मग हे पूर्वीसारखे बेताल वागत नाही किंवा वागू शकत नाही असा मजकूर आला आहे. मदारी आणि माकड ही कल्पना माझी आहे. मदान्याचे माकड संस्कारयुक्त असते. संस्कारा बदलची ओवी म्हणते

या जालिया मानसा कही | युक्तीची कांबी लागली नाही | तरी निश्चल होईल काई | कैसेनि सांगे || ४२३|६|जा.

जन्म झाल्या पासून युक्तीची काठीच जर मनाला लावली नाही तर मग ते सरळ होणार तरी कसे?

४३३ शब्द